

УДК 378.015.31:17.022.1-044.352(045)

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ВИХОВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

Л. М. Єфименко

ORCID 0000-0002-7041-1505

У статті обґрунтовано актуальність проблеми виховання комунікативної толерантності у майбутніх вихователів як одне з найважливіших завдань нашого суспільства, а також системи освіти. Проаналізовано зміст поняття «комунікативна толерантність» на основі досліджень різних науковців (В. Бойко, Є. Гребенець, Є. Касьянова, А. Ніколаєва, О. Романчук, А. Скок). У якості основного змісту досліджуваного поняття автори називають такі ключові елементи, як: «характеристика ставлення особистості до людей», «здатність людини до взаємодії з іншими» тощо.

Визначено, що комунікативна толерантність вихователя дошкільного закладу – це професійно значуща якість особистості, що підпорядковується завданням, змісту та характеру його діяльності та проявляється у встановленні ефективних комунікативних взаємин з суб'єктами педагогічного процесу.

Наголошено на тому, що виховання комунікативної толерантності майбутніх фахівців дошкільної освіти – це організований педагогічний процес, спрямований на особистісний розвиток студентів, удосконалення їх індивідуальних особливостей, що виявляються в міжособистісних взаєминах та діяльності.

Установлено, що комунікативна толерантність майбутніх вихователів має передбачати наявність емпатії, доброти, терпимості, спілкування, поваги, довіри, витримки, доброзичливості, самоконтролю, емоційної стійкості у різних ситуаціях.

У результаті аналізу наукової літератури з'ясовано, що до компонентів комунікативної толерантності майбутніх вихователів дошкільного закладу доцільно віднести когнітивний, емоційний, мотиваційно-ціннісний

Ключові слова: толерантність, комунікативна толерантність, спілкування, комунікація, зміст, структура, компоненти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. У сучасному

суспільстві все гостріше постає проблема толерантних та інтолерантних відносин у різних сферах суспільства – національній приналежності, релігії, політиці, зовнішніх відмінностях тощо. У зв'язку з цим світова спільнота визнала толерантність як важливу складову міжнаціональних, міждержавних та міжособистісних відносин. Відтак ведеться активна діяльність з профілактики інтолерантності, нетерпимості, дискримінації та інших проявів негативного упередженого ставлення до різних груп населення. Відбуваються пошуки найбільш ефективних моделей роботи з населенням, зокрема, зі студентами.

Проблема виховання комунікативної толерантності мусить об'єднати різних людей, насамперед, фахівців різних напрямів та рівнів – психологів, педагогів, вихователів, керівників, лідерів і рядових фахівців, а також представників різних вікових груп (дітей та підлітків, дорослих і молоді), людей різних країн, національностей, конфесій, гендеру (Міріманова, 2002, с. 114).

Тож, без сумніву, для майбутніх фахівців дошкільної освіти, котрі постійно конструктивно взаємодіють з іншими людьми (дошкільниками, їх батьками, колегами тощо), наявність комунікативної толерантності повинна стати особистісною необхідністю.

З огляду на це, одним з найважливіших завдань нашого суспільства, а також системи освіти є створення сприятливих умов для виховання комунікативної толерантності майбутніх вихователів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз проведених наукових пошуків свідчить про те, що з боку науковців проблемі толерантності приділяється значна увага. Так, це питання відповідно освітнього процесу знайшло відображення у дисертаційних дослідженнях Н. Барбелко, Т. Білоус, О. Вербицького, О. Волошиної, Т. Гурової, М. Карандаш, О. Матієнко, О. Столяренко та ін. (за спец. 13.00.07 – «Теорія і методика виховання»); М. Андрєєва, І. Залєсової, А. Зінченко, Ю. Ірхіної, Ю. Тодорцевої та ін. (13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти»); С. Авраменко, О. Зарівної та ін. (13.00.01 – «Загальна педагогіка, історія педагогіки»); Я. Довгополової, О. Мірошник та ін. (13.00.05 – «Соціальна педагогіка»); К. Романюк та ін. (13.00.08 – «Дошкільна педагогіка»); О. Муляр та ін. (13.00.02 – «Теорія та методика навчання»).

На сучасному етапі розвитку освітнього простору різні аспекти комунікативної толерантності є предметом уваги досить широкого кола дослідників. Так, О. Присяжнюк, А. Скок, Л. Яцевич досліджували цю проблему у сфері соціальної роботи, О. Калач – у галузі Public Relations,

Л. Ніколаєва розглянула питання формування комунікативної толерантності у майбутніх юристів. У галузі педагогіки в своїх працях порушували питання толерантності М. Андреев, Т. Білоус, В. Бойко, О. Волошина, Є. Гребенець, А. Зінченко, Ю. Ладнова, Ю. Тодорцева, С. Толстікова, Л. Харченко, О. Харламова, Г. Щедровицький тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Зазначена проблема досить широко висвітлена у психолого-педагогічній літературі, але з огляду на відсутність єдиного наукового підходу до трактування терміну «комунікативна толерантність» та визначення структури даного концепту, наше дослідження наразі є актуальним.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз наукових підходів щодо визначення змісту та структури комунікативної толерантності майбутніх вихователів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зростання інтересу до проблеми толерантності викликано, перш за все, новими підходами до дослідження питань, пов'язаних зі спілкуванням та міжособистісними стосунками. Толерантність у спілкуванні сприяє розумінню позиції та думки іншої людини, стабілізує сам процес комунікації. Дослідники відзначають, що толерантність є однією з головних умов ефективної взаємодії між людьми та, одночасно, основою спілкування.

У аспекті виховання толерантність розглядається як запорука гармонійних відносин суб'єктів спілкування. Так, акцентуючи увагу на поєднанні толерантності й процесу спілкування, В. Малахов підкреслює, що ці поняття знаходяться у нерозривному зв'язку (Малахов, 2005, с. 139).

Виходячи з цього, пріоритетним завданням сучасної педагогіки є виховання комунікативної толерантності майбутніх вихователів на основі розуміння її змісту та структури.

Слід зауважити, що комунікативна толерантність – особливий спосіб побудови взаємин, міжособистісної взаємодії та спілкування з іншими людьми. Зважаючи на те, що єдиного загальноприйнятого трактування дефініції «комунікативна толерантність» не визначено, вважаємо за необхідне розглянути змістове наповнення визначень даного феномену.

В. Бойко (1996) вважає комунікативну толерантність характеристикою ставлення людини до інших, що проявляється в терплячому ставленні до їх поглядів та вчинків, які різняться з її власними (с. 23).

А. Скок (2007) трактує дане поняття як «здатність людини до взаємодії з іншими. Вона є пізнанням особистістю самої себе та іншої людини, толерантними настановами поведінки й спілкування» (с. 80).

На думку Л. Ніколаєвої, комунікативна толерантність є духовним та фізичним станом індивіда, який координує певний тип його взаємостосунків із партнерами спілкування й містить у собі ціннісні характеристики особистості (Романчук, 2007, с. 7).

З точки зору О. Романчук (2004), комунікативну толерантність слід розглядати як індивідуальну особистісну якість людини, що проявляється у її відношенні до себе та інших й характеризується компетентністю (с. 132).

У наукових розвідках Є. Гребенця етимологія поняття «комунікативна толерантність» розглядається на одному щаблі з комунікацією, комунікативністю, спілкуванням, суспільними відносинами (Гребенець, 2013, с. 20-23).

Як стверджує Є. Касьянова (2006), «толерантність в міжособистісному спілкуванні розуміється, з одного боку, як невід'ємна характеристика, показник професіоналізму й зрілості особистості, з іншого боку, – як образ, ідеальна модель, що конструюються у процесі навчання» (с. 50).

Деякими психологами комунікативна толерантність розглядається як багатовимірною характеристикою особистості, що має складну структуру, основними складовими якої є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоціонально-вольовий та поведінковий компоненти (Асмолов, 2001, с. 11).

На наш погляд, комунікативна толерантність вихователя дошкільного закладу – це професійно значуща якість особистості, що підпорядковується завданням, змісту та характеру його діяльності та проявляється у встановленні ефективних комунікативних взаємин з суб'єктами педагогічного процесу.

У нашому розумінні виховання комунікативної толерантності майбутніх фахівців дошкільної освіти – це організований педагогічний процес, спрямований на особистісний розвиток студентів, удосконалення їх індивідуальних особливостей, що виявляються в міжособистісних взаєминах та діяльності. Підкреслимо, що комунікативна толерантність майбутніх вихователів має передбачати наявність емпатії, доброти, терпимості, спілкування, поваги, довіри, витримки, доброзичливості, самоконтролю, інтелектуальної гнучкості, емоційної стійкості у різних ситуаціях.

Зауважимо, що принципово важливим моментом при розгляді комунікативної толерантності є визначення її структури. Відтак під

структурою ми будемо розуміти сукупність варіативно стійких компонентів, які зберігаються при різних змінах умов життєдіяльності.

На підставі аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень з'ясовано, що структурно толерантність представлена взаємозв'язком когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Є підстави вважати, що комунікативна толерантність майбутніх вихователів як частковий вияв толерантності складається з тих же складових.

Когнітивний компонент передбачає увагу до співрозмовника, глибокоосмислене прагнення до розуміння іншого, прояв інтересу до його переконань тощо. З огляду на це, він буде проявлятися через переконання, установки, стереотипи індивіда, а також через когнітивні стилі.

Емоційний компонент комунікативної толерантності має особливе значення й характеризується відносно стійкими почуттями людини до інших, процесу толерантної взаємодії з ними, що виражаються в емоційно-ціннісній оцінці міжособистісних відносин, що виникають у певній ситуації; умінням справлятися з емоційною напругою, терпляче ставитися до переживань, тривожності, різних емоційних проявів інших людей. Необхідно підкреслити, що ця складова комунікативної толерантності має беззаперечне відношення до майбутніх вихователів, адже їм доводиться працювати з різними суб'єктами педагогічного процесу (дітьми, їх батьками, колегами), які нерідко виводять їх із рівноваги та спричиняють стрес.

У свою чергу, поведінковий компонент проявляється у схильності до такого типу соціальної поведінки, основою якого є розуміння, співпраця, комунікативні вміння, прийняття іншого таким, яким він є, уміння згладжувати негативні почуття, домовлятися, толерантно поводитися у напружених ситуаціях, готовність до толерантного відношення до висловлювань інших людей.

Заслуговує на увагу дослідження Є. Гребенця, який також розглядає когнітивний, мотиваційно-ціннісний та поведінковий компоненти комунікативної толерантності. На його думку, когнітивний містить у собі усвідомлення ідей комунікативної толерантності, її відповідність принципам гуманності, різноманітність індивідуальних суджень про навколишній світ; мотиваційно-ціннісний – емпатію, яка сприяє пом'якшенню розбіжностей, емоційну стійкість, емоційно-ціннісні відносини, що дозволяють людині краще усвідомлювати як власні емоційні процеси, так і переживання інших та впливають на толерантну поведінку; поведінковий – уміння слухати та чути партнера по спілкуванню, домовлятися, контролювати свої емоції; здатність до толерантного висловлювання, відстоювання власної точки зору, толерантне ставлення до

висловлювань інших; знаходження продуктивних способів вирішення конфліктів (Гребенец, 2013, с. 29-31).

Науковий пошук дозволив з'ясувати, що деякі дослідники комунікативної толерантності виокремлюють, крім основних, ще й аксіологічний компонент, що містить у собі основні світоглядні ідеали конкретної особистості та її мотиваційно-ціннісні відношення до комунікації.

З огляду на це, можемо зазначити, що структурно комунікативна толерантність постає як багатокомпонентне утворення, в якому, за нашим припущенням, можна виділити наступні складові: емоційну, когнітивну, поведінкову, мотиваційно-ціннісну.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що комунікативна толерантність майбутнього вихователя – це професійно значуща якість особистості, що підпорядковується завданням, змісту та характеру його діяльності та проявляється у встановленні ефективних комунікативних взаємин з суб'єктами педагогічного процесу.

Структура комунікативної толерантності складається з сукупності компонентів, серед яких: емоційний, когнітивний, поведінковий, мотиваційно-ціннісний.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні педагогічної практики як засобу виховання комунікативної толерантності майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Література

1. Асмолов А. Г. О смыслах понятия толерантность. *Век толерантности*. 2001. № 1. С. 8–18.
2. Бойко В. В. Энергия эмоции в общении: взгляд на себя и других. Москва : Филин, 1996. 472 с.
3. Гребенец Е. С. Формирование коммуникативной толерантности у старшеклассников во внеучебной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2013. 173 с.
4. Касьянова Е. И. Нравственно-ценностная формирования толерантного образа жизни студенчества в модели поликультурного образовательного пространства. *Вестник Челябинского педагогического университета*. 2006. №5, ч. 2. С. 43–53.
5. Малахов В. А. Толерантность и ее границы: к этическому осмыслению понятия. *Уязвимость любви* / за ред. В. А. Малахова. Киев, 2005. С. 137-143.
6. Міріманова М. Толерантність як проблема виховання. *Розвиток особистості*. 2002. № 2. С. 104–115.
7. Николаева Л. А. Формирование коммуникативной толерантности студентов-будущих юристов (на примере университетского образования в России и

Германи): автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08. Кемерово, 2007. 20 с.

8. Романчук О. М. Соціальна толерантність як фактор суспільної свідомості. *Проблеми середовища*. 2004. №1 С. 87–91
9. Скок А. Г. Комунікативна толерантність викладача вищого навчального закладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 34. С. 79–84.

References

1. Asmolov, A. H. (2001). O smyslakh ponyatiya tolerantnost' [On the meaning of the concept of tolerance]. *Vek tolerantnosti*, # 1, 8–18 (rus).
2. Boyko, V. V. (1996). *Energiya emotsii v obshchenii: vzglyad na sebya i drugihkh* [Emotion energy in communication: a look at yourself and others]. Moscow: Fylyn (rus).
3. Grebenets, E. S. (2013). *Formirovanie kommunikativnoy tolerantnosti u starsheklassnikov vo vneuchebnoy deyatel'nosti* [Formation of communicative tolerance among high school students in extracurricular activities] (Thesis of Candidate of Pedagogical Sciences). Sholokhov Moscow State University for Humanities, Moscow (rus).
4. Kas'yanova, E. Y. (2006). *Nravstvenno-tsennoznaya formirovaniya tolerantnogo obraza zhizni studenchestva v modeli polikul'turnogo obrazovatel'nogo prostranstva*. [Moral and value formations of the tolerant lifestyle of students in the model of multicultural educational space]. *Vestnyk Vestnik Chelyabinskogo pedagogicheskogo universiteta*, #5, part 2, 43–53 (rus).
5. Malakhov, V. A. (2005). Tolerantnost' i ee granitsy: k eticheskomu osmysleniyu ponyatiya [Tolerance and its limits: towards an ethical understanding of the concept]. *Uyazvimost' lyubvi*, 137-143 (rus).
6. Mirimanova, M. (2002). Tolerantnist yak problema vykhovannia. [Tolerance as a problem of upbringing]. *Rozvytok osobystosti*, # 2, 104–115 (ukr).
7. Nikolaeva, L. A. (2007). *Formirovanie kommunikativnoy tolerantnosti studentov-budushchikh yuristov (na primere universitetskogo obrazovaniya v Rossii i Germanii)* [Formation of communicative tolerance of students-future lawyers (on the example of university education in Russia and Germany)] (Abstract of the Candidate of Pedagogical Sciences Thesis) Kemerovo State University, Kemerovo (rus).
8. Romanchuk, O. M. (2004). Sotsialna tolerantnist yak faktor suspilnoi svidomosti [Social tolerance as a factor of social consciousness]. *Problemy seredovyshcha*, #1, 87–91 (ukr).
9. Skok, A. H. (2007). Komunikativna tolerantnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [Communicative tolerance of a teacher of a Higher Educational Institution.]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*, # 34, 79–84 (ukr).

СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРА ВОСПИТАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ

Л. Н. Ефименко

В статье обоснована актуальность проблемы воспитания коммуникативной толерантности у будущих воспитателей как одна из важнейших задач нашего общества, а также системы образования. Проанализировано содержание понятия «коммуникативная толерантность» на основе исследований различных ученых (В. Бойко, Е. Гребенец, Е. Касьянова, Л. Николаева, О. Романчук, А. Скок). В качестве основного содержания исследуемого понятия авторы называют такие ключевые элементы, как: «характеристика отношения личности к людям», «способность человека к взаимодействию с другими» и другие.

Определено, что коммуникативная толерантность воспитателя дошкольного учреждения – это профессионально значимое качество личности, подчиняемое задачам, содержанию и характеру его деятельности и проявляемое в установлении эффективных коммуникативных взаимоотношений с субъектами педагогического процесса.

Отмечено, что воспитание коммуникативной толерантности будущих специалистов дошкольного образования – это организованный педагогический процесс, направленный на личностное развитие студентов, совершенствование их индивидуальных особенностей, проявляющихся в межличностных отношениях и деятельности.

Установлено, что коммуникативная толерантность будущих воспитателей должна предусматривать наличие эмпатии, доброты, терпимости, общения, уважения, доверия, выдержки, доброжелательности, самоконтроля, эмоциональной устойчивости в различных ситуациях.

В результате анализа научной литературы установлено, что к компонентам коммуникативной толерантности будущих воспитателей дошкольного учреждения целесообразно отнести когнитивный, эмоциональный, мотивационно-ценностный.

Ключевые слова: толерантность, коммуникативная толерантность, общение, коммуникация, содержание, структура, компоненты.

CONTENT AND STRUCTURE OF COMMUNICATIVE TOLERANCE EDUCATION OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS

L. M. Yefymenko

The article highlights relevance of the issue of communicative tolerance education of future preschool teachers as one of the most important tasks of the society, as well as the education system. The concept of "communicative tolerance" is analyzed on the basis of the works by numerous researchers (V. Boiko, E. Hrebenets, Ie. Kasianova, A. Nikolaieva, O. Romanchuk, A. Skok). According to them, the main content of the

concept under study includes the following key elements: "characteristic of personal attitude to people", "human ability to interact with others", etc.

Communicative tolerance of a preschool teacher is determined as a professionally significant quality of personality that yields to the tasks, content and type of activities and leads to establishing effective communicative relationships with subjects of pedagogical process.

Training communicative tolerance of future preschool education specialists is emphasized to be an organized pedagogical process aimed at personal development of students and improvement of their individual qualities mirrored in interpersonal relationships and activities.

Communicative tolerance of future preschool teachers is established to include empathy, kindness, tolerance, communication, respect, trust, endurance, benevolence, self-control, emotional stability in different situations.

According to the analysis of scientific literature, the following components of communicative tolerance of future preschool teachers are worth including: cognitive, emotional and motivational-value.

Key words: *Tolerance, communicative tolerance, communication, interaction, content, structure, components.*

Єфименко Людмила Миколаївна – аспірант кафедри педагогіки, психології та менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» (м. Харків, Україна). E-mail: ludmilaefimenko337@gmail.com

Yefymenko Liudmyla Mykolaiivna – post-graduate student of the Department of Pedagogy, Psychology and Management of the Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" (Kharkiv, Ukraine). E-mail: ludmilaefimenko337@gmail.com